

ТЕХНОЛОГІЯ МОДЕЛЮВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Формування образу майбутнього фахівця, що відповідає потребам суспільства і вимогам до певної спеціальності, – одне з фундаментальних завдань сучасної педагогіки вищої школи. Існуючий раніше архетип престижності вищої освіти зумовлював високий рівень підготовки фахівців у різних галузях. Недостатня підготовленість випускників сучасних вищих навчальних закладів унеможлиблює їх працевлаштування за фахом, призводить до слабкої конкурентоспроможності на ринку праці. Новоспечені “фахівці” часто-густо виявляються не готовими до виконання своїх професійних обов’язків, вони недостатньо володіють основними видами професійної діяльності, не мають повної картини елементів моделі фахівця за обраною спеціальністю. Це ставить перед педагогікою ряд завдань: сформувати модель фахівця і його професійної діяльності, визначити технології та методи педагогічного моделювання, контролювати рівень і процес засвоєння й опрацювання цієї моделі студентами вищих навчальних закладів.

Питання професійної діяльності, готовності до професійної діяльності розглядаються в сучасних наукових дослідженнях українських і російських учених, переважно в галузі педагогіки, теорії та методології вищої освіти. У роботах таких авторів як О. О. Абдуліна, І. Д. Бех, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Г. С. Костюк, В. В. Краєвський, Н. В. Кузьміна, А. К. Марков, І. С. Москальова, Н. Г. Ничкало, О. С. Пономарьов та інші, аналізуються дефініції “професійна діяльність”, “готовність”, “підготовленість”, “компетентність”. Теорію моделювання у природничих, соціальних і гуманітарних науках досліджували вітчизняні та закордонні вчені: Є. Н. Богданов, А. А. Деркач, В. Г. Зазикін, Т. Ван Дейк, О. А. Конопкін, Б. Ф. Ломов, Ю. М. Лотман, А. К. Маркова, Х. Хеккаузен, В. Д. Шадриков та ін. Вивченню різних аспектів педагогічного моделювання приділяли увагу А. П. Аношкін, С. І. Архангельський, В. С. Безрукова, А. Н. Дахін і деякі інші вчені. Низка існуючих наукових розробок із питань технології моделювання у педагогіці залишає, однак, невирішеними ряд питань. Серед них – недостатня теоретична і практична розробленість проблеми формування моделі готовності до професійної діяльності студентів на етапі навчання у ВНЗ, часткове опрацювання технологій педагогічного моделювання концептуально-методичних засобів (моделей розвитку, програм професійного розвитку, відповідних діагностичних програм, моніторингових комплексів та ін.), що дозволяють проектувати і відслідковувати процес професійного розвитку студентів.

Тому мета статті – дослідити формування моделі готовності до професійної діяльності студентів, зокрема розглянути технологію моделювання складних явищ у педагогіці, одним із яких є готовність до професійної діяльності, розробити модель готовності до професійної діяльності студентів у процесі навчання у ВНЗ, проаналізувати формування, усвідомлення й опрацювання теоретичної моделі готовності до професійної діяльності у студентів, що навчаються за спеціальністю “Психологія”.

Моделювання – це створення і дослідження моделей. Наукова модель є уявною чи матеріально реалізованою системою, яка адекватно відображає предмет дослідження і здатна замінити його так, що вивчення моделі сприяє отриманню нової інформації про цей предмет. Головна перевага моделювання – можливість охопити систему цілісно.

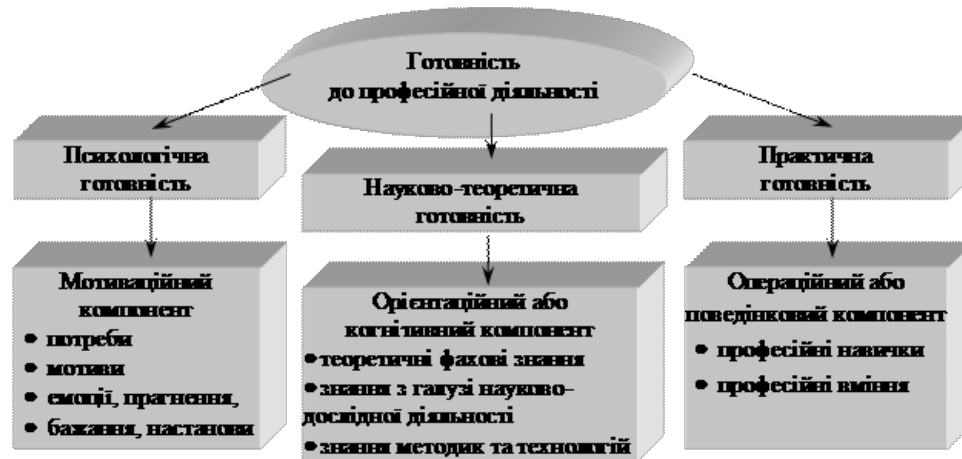
У педагогіці моделювання успішно застосовується для вирішення таких завдань, як поліпшення планування навчального процесу, оптимізація структури навчального матеріалу, управління пізнавальною діяльністю, управління навчально-виховним процесом тощо. Як технологія дослідження моделювання дозволяє з найбільшою мірою повноти і ясності проаналізувати й описати педагогічний об’єкт.

Суперечки навколо можливості моделювання складних явищ соціальної сфери, у тому числі у галузі педагогіки, точаться й зараз. Вони пов’язані з фундаментальною проблемою повноти кожної сконструйованої моделі. Ніяка модель, навіть дуже складна, не може дати повного уявлення про досліджуваний об’єкт і точно передбачити його розвиток. Тобто при конструюванні моделей доводиться “вибирати” між їх повнотою і валідністю. Але при моделюванні педагогічних явищ треба враховувати принцип невизначеності для гуманітарних систем. При цьому чим змістовніше саме педагогічне явище, тим “м’якші” вимоги валідності його моделювання [2].

Процес моделювання – це важливий компонент професійної діяльності. Характерною особливістю моделювання є не вивчення того, що вже існує, а створення нових продуктів і одночасне пізнання того, що лише може виникнути. Моделювання дає змогу зводити в єдину систему компоненти діяльності, чітко визначивши їх причинно-наслідкову залежність, послідовність, комплексність, творчість.

Головною особливістю готовності до професійної діяльності є її інтегративний характер, що проявляється в упорядкованості внутрішніх структур, погодженості основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності та спадковості їх функціонування. Тобто професійна готовність має ознаки, які свідчать про психологічну єдність, цілісність особистості професіонала, що сприяє продуктивності діяльності. Як інтегральне утворення готовність відображає цілісний стан особистості, що включає в себе не лише наявність здібностей і якостей, необхідних у майбутній діяльності, але й ставлення до неї, що виражається у потребах, бажаннях, мотивах. Професійну готовність можна представити як особистісну якість, що відображається в діяльності.

Структура готовності до професійної діяльності представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структура готовності до професійної діяльності

Готовність є істотною передумовою цілеспрямованості й ефективності діяльності. Вищий рівень її сформованості допомагає молодому фахівцеві високоякісно виконувати свої професійні обов'язки, обґрунтовано застосовувати знання, використовувати досвід, перебудовувати професійні дії відповідно до складних ситуацій. Готовність студента до професійної діяльності розглядається як інтегральний прояв ряду властивостей особистості зі спрямованістю на даний рід діяльності. Стан готовності є складною організацією, побудованою за принципом трансформації та взаємодії компонентів, критеріїв у структурні рівні. Основними критеріями готовності студентів є: ступінь розвитку мотивації; ступінь оволодіння системою знань; сформованість у студентів низки гностичних, проєктувальних та організаційних умінь [5].

Існуючі системи підготовки студентів у вищій школі часто спрямовані, насамперед, на інформативність студента і набагато менше – на розвиток особистості, навичок пізнання, спілкування, взаємодії, діяльності. Але практична підготовка повинна бути органічно пов'язана з теоретичними курсами, оскільки загальнолюдські та професійні цінності стають надбанням особистості лише в тому випадку, якщо вони привласнюються, виробляються у процесі пізнавальної та професійної діяльності.

Розглянемо, як відбувається процес моделювання готовності до професійної діяльності на прикладі спеціальності “Психологія” у науковій літературі, нормативних документах, в уяві студентів-психологів і їх викладачів.

Професія психолога орієнтована на допомогу іншим людям, тому вибір цієї професії передбачає яскраво виражену гуманітарну антропоцентричну орієнтацію. Психолога-професіонала вирізняють:

- наявність теоретичної бази – систематизованих, узагальнених уявлень про психіку та психологію;
- опора на метод наукового пізнання, що дозволяє не лише орієнтуватися в розмаїтті наукових проблем, але й знаходити їх там, де звичайна людина не в змозі побачити; метод наукового пізнання використовується спеціалістом і стосовно самого себе, своєї науково-практичної діяльності як основа професійної рефлексії;
- використання спеціальних розроблених у психології та підтверджених на практиці засобів – методик, науково обґрунтованих способів діяльності, спрямованих на досягнення певної мети (наукової, діагностичної, формуючої);
- особлива відповідальність самого психолога та поступове формування почуття відповідальності у клієнтів, яких спеціаліст консулює;
- постійний саморозвиток, своєчасне вивчення новин психології, обмін досвідом із колегами за допомогою діяльності психологічних професійних співтовариств і неформальних контактів;
- вміння спілкуватися, здатність вибудовувати відносини з людьми на основі взаємоповаги;
- особливий професійний такт і узгодження своєї діяльності з професійно-етичними нормами;

- здатність до професійного розвитку та саморозвитку;
- розвинена професійна психогігієна праці;
- обережне та критичне ставлення до нових методик, які існують і нещодавно з'явилися [1].

Психолог-професіонал повинен бути готовий не лише до труднощів побудови взаємовідносин із клієнтами (колегами, адміністрацією), але й до внутрішніх труднощів, пов'язаних із власним професійним становленням і подоланням так званих “криз професійного зростання”.

Що стосується особистості психолога, то неможливо вирізнити загальноприйнятий стандартно-взірцевий “профіль особистісних і професійних якостей спеціаліста”, під який можна було б як під “прокрустове ложе” “підганяти” майбутніх психологів. Цей профіль повинен включати такі якості, як доброта, вміння спілкуватися, любов до людей, порядність, наукова сумлінність.

І все ж таки вимоги до особистості практичного психолога дуже високі. Психолог має володіти такими особистісними характеристиками, які б дозволили йому піклуватися про створення максимально сприятливих умов для розвитку самосвідомості, здійснення особистісних змін. Серед них можна навести такі: концентрація на клієнті, бажання та здатність йому допомогти; відкритість до відмінних від власних поглядів і суджень, гнучкість і терпимість; емпатичність, сприйнятливність, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; автентичність поведінки, тобто здатність демонструвати справжні емоції та переживання; ентузіазм та оптимізм, віра у спроможність клієнтів до змін і розвитку; врівноваженість, терпимість до фрустрації та невизначеності, високий рівень саморегуляції; впевненість у собі, позитивне самовідношення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних ділянок, потреб, мотивів; багата уява, інтуїція; високий рівень інтелекту.

К. Рудестам зазначає, що психолог “повинен бути почасти артистом, почасти вченим, що поєднує почуття й інтуїцію з професійним знанням методів і концепцій” [4, с. 50].

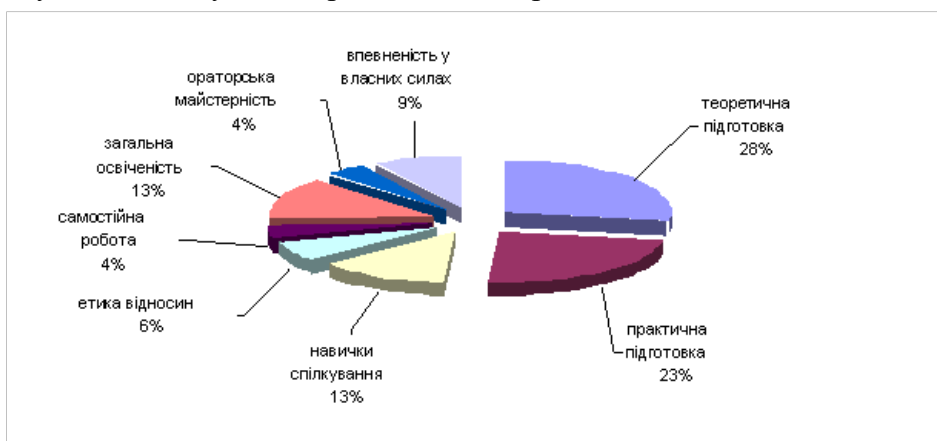
У спеціаліста повинен формуватися індивідуальний стиль трудової діяльності. Поступово формується складна взаємопов'язана система набутих адаптованих і нових професійно важливих якостей. Таку систему В. Мерлін називав “симптомокомплексом” [3, с. 166].

Для повноцінного формування спеціаліста-психолога дуже важливу роль відіграє орієнтація на певну ціль (ідею), яка мобілізує різноманітні знання і вміння, що накопичуються як під час навчання у вищому навчальному закладі, так і завдяки досвіду самостійної практичної роботи.

Держстандарт України серед загальних вимог до випускників із вищою освітою за професійним спрямуванням “спеціаліст із психології” називає такі:

- орієнтація в основних вченнях гуманітарних і соціально-економічних наук, здатність аналізувати соціальні проблеми та процеси суспільства;
- засвоєння етичних і правових норм загальнолюдських і виробничих відносин;
- ознайомлення з основним культурним надбанням свого народу;
- оволодіння знаннями основних психологічних дисциплін, вільне користування понятійно-категоріальним апаратом психології та методами психологічних досліджень;
- володіння комп'ютерними методами збирання, зберігання й обробки інформації;
- оволодіння навичками спілкування з людьми;
- розуміння соціальної значущості своєї майбутньої професії.

Для того, щоб виявити усвідомлення моделі готовності до професійної діяльності студентами, було проведено опитування серед студентів III курсу, які навчаються за спеціальністю “Психологія” на кафедрі педагогіки та психології управління соціальними системами НТУ “ХПІ” (група ІФ-14в). Результати опитування представлені на рис. 2.

Рис. 2. Моделювання готовності до професійної діяльності

в уявленні студентів-психологів

Більшість студентів серед пріоритетних компонентів готовності до професійної діяльності назвали ґрунтовну теоретичну підготовку, наявність базових знань у певній професійній галузі. До того ж, майбутньому спеціалісту необхідне вміння звести теоретичні знання в єдину струнку систему. На другому місці знаходиться практична підготовка або готовність до конкретної практичної діяльності, вміння застосувати отримані теоретичні знання на практиці. Студенти-психологи серед видів практичної роботи називають набуття досвіду науково-дослідної роботи (дослідження, підготовка наукових статей, участь у наукових конференціях) та досвіду роботи з людьми: консультування, вміння використовувати різні методики від діагностики до корекції, вміння оперувати отриманими фактичними даними, аналізувати й інтерпретувати їх, вміння проводити тренінги.

Оскільки професія психолога відноситься до типу “людина – людина”, важливим компонентом готовності до професійної діяльності студенти вважають набуття навичок спілкування. Вони включають у себе високу комунікабельність як притаманну рису особистості, вміння знайти індивідуальний підхід до кожної людини. Для психолога необхідне володіння мистецтвом ведіння бесіди: потрібно вміти розпочати бесіду, прихилити до себе людину, домогтися довіри, зняти напруження, створити сприятливі умови для співпраці.

Спілкування з людьми ставить перед майбутнім спеціалістом-психологом також етичні питання. Студенти у своїх відповідях наголошують на почутті відповідальності, підпорядкуванні своєї професійної діяльності принципу “не нашкодь”, використанні отриманих знань лише на користь людям.

Готовність до професійної діяльності, на думку майбутніх фахівців, передбачає і впевненість у власних силах, готовність зіткнутися з труднощами і непередбаченими обставинами, активно приймати рішення, впевнено і професійно діяти.

На думку студентів, спеціаліст-психолог повинен бути обізнаним у всіх галузях: серед них загальна освіченість, духовна та культурна підготовки, підготовка за напрямками, необхідними сьогодні для конкурентоспроможного спеціаліста (знання декількох іноземних мов, володіння інформаційними технологіями).

Серед обов’язкових компонентів моделі готовності до діяльності декількома респондентами були також названі, по-перше, розуміння необхідності постійної самостійної роботи щодо самовдосконалення, розширення знань в обраній галузі, постійне накопичення інформації про сучасний стан і функціонування обраної професії, детальніше вивчення тих чи інших напрямів у рамках спеціальності; по-друге, володіння ораторською майстерністю, багатий запас слів, уміння впливати на аудиторію (наприклад, під час групових, тренінгових занять).

І, нарешті, в моделі готовності до професійної діяльності студентами-психологами були визначені деякі окремі складові, у тому числі достатньо парадоксальні, що свідчить про неординарне мислення майбутніх фахівців. Наведемо деякі з названих додаткових компонентів: знання з галузі філософії та літератури, які дають можливість яскравіше усвідомити та пізнати людське життя та людську особистість; чітка орієнтація на досягнення поставленої мети; лідерські якості; головне – це “розуміння життя”, тобто життєва мудрість, формування певного типу мислення, що переважає над заучуванням “сухого матеріалу”; організаційні здібності; висока мотивація до якості діяльності; емоційна готовність, впевненість і бажання працювати за обраною спеціальністю; уміння аналізувати та виправляти свої помилки.

Яке ж склалося уявлення про проблему професійної готовності студентів-психологів у викладачів? Так само, як і студенти, педагоги-професіонали зі стажем на першу сходинку поставили високий рівень професійних знань і вміння вільно застосовувати знання на практиці (наприклад, володіння психодіагностикою, застосовування конкретних методик та інтерпретування результатів), а також у повсякденному житті. Окрім того, серед важливих складових професійної готовності студентів-психологів були названі: здатність розумно осмислювати, діяти у складних ситуаціях; високий рівень розвитку загальної культури; комунікабельність, бажання працювати з людьми; культура мовлення; емоційна стійкість, стабільність у конфліктних ситуаціях; готовність до надання допомоги; постійна рефлексія; високий рівень мотиваційної готовності до виконання професійної діяльності, бажання працювати за спеціальністю; самовизначеність у спеціалізації, свідомий вибір спеціалізації: психоаналітика, консультування, викладання психологічних дисциплін тощо.

Таким чином, професія “психолог” відноситься до так званої “соціономічної” групи професій, орієнтованих на суспільні проблеми, проблеми соціалізації особистості, та передбачає спілкування з дуже різними людьми. Тому психологу потрібно, насамперед, формувати у собі готовність “розуміти”

таких несхожих один на одного людей, орієнтуватися в різних способах їх життєдіяльності. Через оволодіння знаннями, освоєння конкретних форм і методів дослідницької або практичної діяльності студентів доведеться опанувати і всю психологію загалом, а також залучитися до безмежного розмаїття культури. Можна сказати, що студенту-психологу доводиться перетворюватися в “мудреця, що навчається”, “мудреця”, який повинен прагнути сприймати навколишній світ (і світ психології також) не як нагромодження усіляких фактів, теорій, авторитетів, а як певну гармонійну систему.

Стаття не вичерпує всієї повноти та складності поставленої проблеми. Перспективними залишаються дослідження таких її аспектів, як вивчення і педагогічне моделювання індивідуальної траєкторії розвитку і саморозвитку майбутніх фахівців-психологів; професійна підготовка на основі дидактичного моделювання з урахуванням багатоаспектних професійно-предметних і соціальних факторів майбутньої професійної діяльності; комплексне прогнозування професійного розвитку майбутніх психологів у системі безперервної освіти.

Проведене дослідження продемонструвало, що у процесі моделювання готовності до професійної діяльності в умовах вищої школи задіяні усі компоненти моделі (психологічний, науково-теоретичний, практичний), але не завжди вони вибудовуються у струнку систему, де всі елементи знаходяться у рівновазі. Тому необхідним завданням сучасної педагогіки є подальша наукова праця в даному напрямі, приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог певної професії, а також формування у майбутніх фахівців чіткого уявлення про складну системну модель готовності до професійної діяльності.

1. *Вачков И. В.* Введение в профессию “психолог”: Учеб. пособие / *В. И. Вачков, И. Б. Гриншпун, Н. С. Пряжников*; Под ред. *И. Б. Гриншпуна*. – 3-е изд. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2004. – 464 с.
2. *Дахин А. Н.* Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26.
3. *Мерлин В. С.* Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. – 244 с.
4. *Рудестам К.* Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. – М.: Прогресс, 1993. – 312 с.
5. *Султанова Л. Ю.* Готовність студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної роботи // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За ред. *Н. Г. Ничкало*. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2007. – С. 338-343.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2008

Н. Серєда

Технология моделирования готовности к профессиональной деятельности у будущих психологов

Рассмотрена технология моделирования готовности к профессиональной деятельности. Разработана модель готовности к профессиональной деятельности студентов в процессе обучения в высшем учебном заведении. Проанализированы формирование, осознание, обработка и усвоение модели готовности к профессиональной деятельности у студентов, обучающихся по специальности “психология”.

N. Sereda

Modeling Technology of Future Psychologists' Readiness to Professional Work

The article considers the modeling technology of readiness to professional work. The model of students' readiness to professional activity during their training in a higher educational institution is developed. The author analyzes the formation, comprehension, processing and mastering of the model of students' readiness to professional work who are trained on a speciality “psychology”.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор В. В. Рибалка